

Reykjavík, 13. október 2026

Mennta- og barnamálaráðuneyti
Borgartúni 33
105 Reykjavík

Efni: Umsögn um frumvarp til laga um breytingu á lögum um framhaldsskóla nr. 92/2008

Inngangur

Ég skila þessari umsögn sem sálfræðingur og byggji hana á tólf ára starfsreynslu minni af vinnu með ungu fólki sem hefur verið lengi utan náms og atvinnu, svokölluðum NEET-hópi.

Í starfi mínu hef ég kynnst fjölmörgum einstaklingum sem hafa góða námsgetu og hæfileika til háskólanáms og sérhæfðra starfa en hafa ekki náð að fóta sig í hefðbundnu framhaldsskólakerfi. Ástæðurnar eru meðal annars skólaforðun, fötlun, neikvæð skólasaga og ósveigjanlegt námsfyrirkomulag. Ég vil minna á að stór hluti fatlaðra nemenda er í almennu námi, en aðeins lítil hluti er á sérstökum brautum.

Fyrir marga þeirra er fjarnám ekki aðeins valkostur við staðnám heldur eina raunhæfa leiðin til menntunar. Ég hef því verulegar áhyggjur af ákvæðum frumvarpsins sem gera staðnám að meginreglu og takmarka möguleika nemenda til náms við fleiri en einn framhaldsskóla.

1. Hætta á skertu framboði fjarnáms

Í 2. gr. frumvarpsins er lagt til að framhaldsskólanám skuli að meginreglu skipulagt og stundað sem staðnám. Ef frumvarpið leiðir til minna framboðs á fjarnámi getur það haft alvarlegar afleiðingar.

Slík þróun gæti sérstaklega bitnað á einstaklingum með skólaforðun, fötlun, geðrænan vanda eða sértækar námsþarfir, auk fullorðinna nemenda sem þurfa að samræma nám, vinnu og fjölskyldulíf.

Fjarnám getur gert þeim kleift að hefja nám að nýju, oft með aðeins einum eða tveimur áföngum á önn. Það er mjög mikilvægt í byrjun að fólk sé að taka áfanga sem því finnast skemmtilegir. Það eykur líkur á því að það ljúki áföngunum.

Í starfi mínu hef ég jafnframt séð hvernig reglur sem gilda um nám samhliða endurhæfingu geta takmarkað námsmöguleika einstaklinga. Samkvæmt 9. gr. reglugerðar nr. 933/2025 um sjúkra- og endurhæfingargreiðslur er almennt miðað við að einstaklingar sem þiggja slíkar greiðslur stundi ekki nám umfram 12 einingar á önn í framhaldsskóla. Þótt undanþágur séu mögulegar eru ekki margir minna skjólstæðinga sem fá þær. Margir framhaldsskólar gera hins vegar kröfu um að nemendur í staðnámi taki að minnsta kosti 15 einingar á önn. Fyrir einstaklinga á endurhæfingu getur fjarnám því verið eina raunhæfa námsleiðin.

2. Samþykki heimaskóla fyrir námi við annan skóla

Í 3. gr. frumvarpsins er lagt til að nám við annan framhaldsskóla verði háð samþykki heimaskóla nemandans.

Þetta er veruleg takmörkun á sjálfstæði nemenda. Nú þegar geta heimaskólar ákveðið hvort áfangar sem teknir eru annars staðar séu metnir til námsloka. Með frumvarpinu fengju þeir einnig heimild til að hindra nemendur í að taka áfangana.

Nemandi gæti til dæmis verið í 15 einingum í staðnámi en viljað taka fimm einingar í fjarnámi við annan skóla. Slíkt getur verið nauðsynlegt fyrir einhverfan nemanda sem á erfitt með daglega mætingu vegna skynjunarvanda en ræður vel við blöndu af staðnámi og fjarnámi.

Kennsluaðferðir og námsmat eru einnig mismunandi milli skóla. Sumum nemendum henta lokapróf illa en öðrum símat. Nemandi getur því átt erfitt með tiltekinn áfanga í heimaskóla sínum en náð góðum árangri í sambærilegum áfanga annars staðar.

Stundum stunda nemendur fjarnám til að undirbúa skipti um námsbraut eða skóla. Jafnframt getur nemandi verið félagslega vel tengdur heimaskóla sínum og því mikilvægt að hann geti áfram stundað þar nám, þótt hann þurfi að taka einstaka áfanga annars staðar.

Ákvæðið vekur einnig spurningar um sumarnám og nemendur sem undirbúa skólaskipti. Óljóst er hvaða málefnalegu rök réttlæta að heimaskóli geti takmarkað sumarnám sem fer fram utan hefðbundins skólaárs.

Það er alls ekki víst að heimaskóli taki tillit til þeirra aðstæðna sem hér hefur verið lýst og leyfi fjarnám. Afleiðingin gæti orðið sú að nemendur hrökklist úr skóla eða tefjist mikið í námi.

Verði samþykkiskrafan lögfest þarf að tryggja skýra og stutta afgreiðslufresti á þessum beiðnum, skriflegan rökstuðning fyrir synjun og raunhæfa kæruleið áður en skráningarfrestur í viðkomandi fjarnám rennur út.

3. Háskólabrýr koma ekki í stað fjarnáms

Háskólabrýr geta hentað sumum fullorðnum nemendum en koma ekki í stað sveigjanlegs framhaldsskólanáms. Námsálag þeirra getur verið of mikið fyrir einstaklinga sem þurfa að byggja námsgetu sína upp smám saman. Þær henta heldur ekki öllum áhugasviðum og bjóða ekki upp á sama sveigjanleika og einstaklingsmiðað framhaldsskólanám.

4. Réttur til menntunar og jafnræði

Í greinargerð frumvarpsins er vísað til 76. gr. stjórnarskrárinnar og samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks. Formlegur réttur til menntunar tryggir ekki raunverulegt aðgengi ef námsfyrirkomulagið útilokar tiltekna hópa. Nauðsynlegt er að meta hvort takmarkanir á fjarnámi geti haft óbein mismununaráhrif gagnvart fötluðum nemendum og öðrum sem þurfa sveigjanlegt nám.

5. Framhaldsskóli í tónlist

Ég er ekki mjög kunnug Framhaldsskóla í tónlist, FÍT en ég veit að fólk hefur stundað nám þar á almennri braut jafnframt því að vera á braut í hefðbundnum framhaldsskóla. Þessi lög kveða á um að það verði ekki leyft lengur. Nemendur geta einvörðungu verið skráðir á eina braut við einn framhaldsskóla. Þeir geta vissulega fengið að stunda hluta náms síns við annan framhaldsskóla en tónlistarnám á almennri braut er viðameira en svo að það sé hægt að meta það sem val á hefðbundnum bóknámsbrautum. Ég hvet ráðuneytið til að eiga samtál við FÍT. Það er mikilvægt að þeir nemendur sem nú eru skráðir á almenna braut í FÍT og í annan framhaldsskóli viti hvað verður um þá ef þessi lög ná óbreytt í gegn.

6. Tillögur að breytingum

Ég legg til að:

1. Fallið verði frá því að skilgreina staðnám sem meginreglu. Staðnám, fjarnám og blanda beggja verði viðurkennd námsform eftir þörfum nemenda og eðli námsins.
2. Réttur til sveigjanlegs náms verði tryggður, sérstaklega fyrir einstaklinga með fötlun, veikindi, skólaforðun eða skerta starfsgetu.
3. Fallið verði frá almennri kröfu um samþykki heimaskóla fyrir námi við annan framhaldsskóla. Yfirsýn yfir námsframvindu verði fremur tryggð með upplýsingamiðlun milli skóla og skýrum reglum um mat á áföngum.
4. Tryggt verði að nemendur geti stundað nám í mjög litlu umfangi, jafnvel aðeins einn áfanga á önn, án þess að það útiloki þá frá formlegu framhaldsskólanámi.
5. Framkvæmt verði sérstakt mat á því hvaða áhrif þessar breytingar muni hafa á fatlaða nemendur á almennum brautum, einstaklinga með skólaforðun, NEET-hópin og fullorðna nemendur.

Lokaorð

Í tólf ára starfi mínu hef ég ítrekað séð að einstaklingar sem hafa ekki náð að fóta sig í hefðbundnu skólastarfi geta náð góðum árangri þegar þeim býðst nám við hæfi.

Markmið menntakerfisins á að vera að opna leiðir til náms, ekki þrengja þær. Ég hvet því eindregið til þess að ákvæði frumvarpsins um fjarnám og nám við fleiri en einn framhaldsskóla verði endurskoðuð með raunverulegt aðgengi nemenda að leiðarljósi.

Virðingarfyllt

Ásdís Bergþórsdóttir sálfræðingur